

Милосав Бабовић*

ОКТОИХ ЦРНОЈЕВИЋА - ЗБИРКА ПЕСАМА ХРИШЋАНСКЕ
МОТИВИКЕ

Свака идеја конституише се у теоријској форми. Тако је било и са Хришћанством, чија се догматика и литургија стварају у току неколико вјекова. У студији о *Окѡиоиху*, руски епископ Модест говори да у то вријеме апостолско богослужење није било кодификовано и позива се на прву *Посланицу Аѡ. Павла Коринћанима*, гл. 14, стих 26, који у преводу на српски гласи: "А кад се сабирате, свако од вас има псалом, има казивање ... Јер можете пророковати сви, један по један, да сви уче и да се сви тјеше"¹. А "После времен апостолских богослужение более и более обогащалось молитвами и песнями"². Важно је указати да аутор *молитве* и *пјесме* помиње као равноправне садржаје богослужења. Наравно, поезија је била инспирисана вјером и у служби вјере. Полазећи од Гетеовог суда да је "Свака теорија сива...", тако би се могла оквалификовати и хришћанска догматика. Међутим, догма преображена у пјесму зрачи љепотом, плијени музиком и намеће се људској свијести и духу да је усвоје.

Литургијска литература информише да богослужење хришћанске цркве првих вјекова није обухватало све догмате вјере, већ је то остварено тек *Окѡиоихом*, крајем осмог вијека. Међу творцима *Окѡиоиха* помињу се Јован Дамаскин, Теодор Студит, цар Лав премудри, Константин Порфирогенит, Теофан никејски, Јефрем Сиријан, Теодор Ласкар, Јосиф пјесмопјевац, и др. - људи разних времена, друштвеног статуса, националности, али заједничко им је било што су били *даровити пјесници*. Зато

---

* Академик Милосав Бабовић, Београд

¹ Библија, Лондон, 1950, 166.

² Епископ Модест, О церковном Октоихе, Екатеринбург 1878, 7.

епископ Модест *Окѣиоих* назива "первой песенной книгой христианской церкви"³.

Дамаскину се приписују стихире на *Госѣюди возвах* и *Хвалѣиѣ Госѣюга*. Борђе Трифуновић у *Азбучнику* дефинише стихиру као "Строфу која се додавала стиху псалма"⁴. Уствари, стихира и тематски и садржајем настаје из псалма, пророштва или новозаветне параболе. А сва ова три њена извора су умјетничка. Јер и пророци су пјесници, и сви јеванђелисти су писци. Тако *Окѣиоих* садржи готово цијелу амплитуду хришћанске умјетности ријечи.

Теме поетских састава *Окѣиоиха* - антифона, ирмоса, кондака, стихира, тропара условљене су хришћанском догматиком и апологетиком. Углавном фигурирају библијски мотиви: купина која гори и не сагоријева; Аронов штап који је процвјетао; Дажд на Гедеоновом гумну; Изгубљена и нађена драхма; Исајино пророштво о рођењу Месије; Благовест Марији Дјевотици; Чудотворно рођење Исусово; Пилатово суђење Христу; Распеће, тродневно гробовање Христово; Васкрсење и јављање апостолима.

Главни лирски субјекти пјесама су Христос, Богородица и Свети Дух. Христу је посвећено 234 строфе, Богородици 36, а Светом Духу 23. Адам и Ева, Мојсије, пророци Исаија и Јован Претеча, цареви Језекија и Давид, анђеоло Гаврило, Разбојник са крста, апостоли Петар, Андреј и Јаков, Марија Магдалена и жене мирносице помињу се узгредно. Међутим, у циклусу пјесама о Христу доминира мотив васкрсења, који постаје *лајѣмоѣиѣ* *Окѣиоиха*.

Са текстовима пјесама ређају се евокације јеврејске историје. Блаженства их Христове Беседе на гори, јеванђелске сентенце. Све ове *инѣрѣѣлоације* претежно су пјесничке слике, састави реторичког и ритмичког својства. Када се са аспекта поетике анализира *Окѣиоих*, прије свега треба показати како се догме преображавају у пјесме. Суштина догмата о Светој Троици је да су Бог Отац, Бог Син и Дух Свети три ипостасије јединог Божјег бића. Ову сложену философему песник је изразио овако: "Од Светог Духа је наука о Богу: јединица је три пута света. Јер Отац је без почетка, од њега се роди Син без времена; и Дух Свети је истог обличја, на истом пријестолу..." /Антифон 3 Осмог гласа/.

³ Цитирано дјело, 10.

⁴ Ђ. Трифуновић, *Азбучник средњовековних књижевних појмова*, Београд 1990, 332.

Од пет исказа сваки вјерник је могао памтити кључне: *Јединица је ѿри ѿуѿа светиа* и на истом престолу. Његова вриједност је не само у оптималној мнемоничности, већ и у *сликовитости* - исказ је веома успео афоризам. Овим моделом казивања наставља се јеванђелска традиција, чије су параболе пјесничке слике и орнаменталне фигуре.

Када се *Октоих* чита аналитички запажа се да његови текстови садрже цијелу парадигму тропа, чак и оне које античка естетика није регистровала. У првом гласу, шеста стихира на *Господи возвах* гласи: "Веселите се небеса, затрубите темељи земаљски, кликните горе у весељу, јер гле, Емануило на крст прикова гријехе наше...". У почетном исказу стихира је *иперсонификација*, а у завршном - *метифора*.

Упадљиво је фреквентна фигура *ипоређења*: "Нека се ви не молитва моја, као кад пред тобом..."; "Одведоше као овцу на заклање њега, који роду човјечијем дарова васкрсење"; "Јер као купина што не сагоријеваше у пламену, тако и Ти Дјевојко роди и остаде дјевојка". Цитирана, и многа друга, поређења потичу из Светог писма. Прво је други стих 141. псалма Давидовог; остала два евоцирају легенде о Аврамовој жртви и несагоривој купини, које симболизују Божју свемоћ, остварану чудом.

Богат је регистар метафора, нормативних и развијених: "Стијена вјере; врата плача; дрво живота; огањ гријеха; бездан очајања; ризница спасења", и др. Или: "Класје радости вјечнога живота; пристаниште без буре; двор Господња непролазна, итд.

Пјесницима свих доба својствено је инспиративно стање које поетизује објекат опевања. Ово поготову карактерише пенике Октоиха искрене побожности и чија је мотивика највиша светиња - најчешће Христос и Богородица. Зато су стварали фигуре максималне експресивности: *ѿауѿолоѿију*, *ѿрадаѿију* и *хиѿерболу*. Парафразирајући 150. псалм, Демаскин позива вернике: "Хвалиѿе Господа уз бубањ и у колу, хвалиѿе Га уз жице и свирку, хвалиѿе ѿа уз кимвале лепогласне, хвалиѿе уз кимвале с поклицима". Цела стихира је *ѿрадаѿија*, четворостепенa, и свака нова хвала надраста претходну. Треба указати да вишеструко понављање *имѿерѿѿѿѿѿа хвалиѿе*, прилога *уз* и *личне заменице* својим ритмичко-мелодиозним учинком објективира звуковну импресију, назначену музичким инструменти-ма. Најзад, стихира садржи све елементе егземпларне *ѿауѿолоѿије*.

Тренутке вјерске егзалтације пјесници *Октоиха* изражавају *хиѿерболу*, најчешће интонираном панигирички. Изра-

Многоструко су бројнија понављања других молитвених израза: *Хвалитије Госјода* - 28 пута, *Једини човекољубче* - 32 пута, *Госјоде, слава тибе* - 38 пута, *Услиши ме, Госјоде* - 46 пута и *Слава Оцу и Сину и светоме Духу* - равно 65 пута!

Фигура *їонављања* има вишеструку улогу. Прије свега, интензивира семантички и емоционално исказ и упливише на реципијента. Поред тога, у разнообразној скали поетских варијаната одржава јединство *молитвеної їона*. Најзад, понављања се трансформишу у *рефрен* и постају ритмичкомелодиозни фактор *Окїоиха* у целини.

Од лирских паралелизама у Октоиху запажамо изразито ефектне *асидентї, алиїерацију* и *асонанцу*. Пример: "Запевајмо небеским вратима, ковчегу, Светој Гори, Светлом облаку, Небеској лествици, Духовном рају, Евином избављењу, великом благу целе васељене". "Онај који се ваплоти од Тебе зароби ад, натраг дозво Адама, клетву умртви, Еву ослободи, смрт усмрти, а нас оживи". Ако се сематиком и бројем исказа изражава свемоћ Божја, ритмом асидента се открива емфатично молитвено стање пјесника, које може постати доживљај пастве и кад слуша и кад чита.

Алиїерација, међутим, има само мелодиозну улогу, али као типично песничка фигура типолошки и жанровски одређује *Окїоих*: "Распеше Те, Христе, пороби смрт гробом и тродневан васкрсе са славом"; "Жене мироносице носећи миро..."; Ти смрћу смрт умртви..." итд.

У односу на остале књижевне родове, дистинктивни знак *їоезије* су *рима* и *риџам*. У антифонима, стихирама, тропарима *Окїоиха* рима је *унуїрашња*, јер и када се текст молитава може делити на ритмичке целине, ни тада рима није доследно завршна реч исказа. Приметно је да *їлаїолски облици* постају носиоци римовања. Примјер је стихира четвртог гласа: "Са сузама *сїїїоше* жене и *їоїражише* Тебе; а кад Те не *наїоше*, *ридаху* с плачем, *ваїїјаху* и *їобораху*: Авај нама, Спасе наш! ... А Анђео одговара њима: Не *їлацише*, већ *идише* и *разїласише* да је васкрсао Господ".

Аналитичко читање открива *симетрију броја* и *расїоред* глаголских облика: *їри* аориста, *їри* имперфекта, *їри* императива. У контекстуалном нивоу број *їри* може бити симболичан знак за тродневно Христово гробовање, утолико прије што се фразеологизам "ти васкрсе тродневан" у шест варијаната понавља у *Окїоиху* 21 пут. На еуфонијском плану *римовање* остварује хармонију звучања, као пандан симетрији бројног низа.

Напоредо са *алиџерацијама Окиџоих* мелодиозно богате и *асонанце*: "Благословен Бог наш; Спасе мој, спаси ме; Благо милостивима јер ће бити помиловани; Појте Богу нашему, појте, Појте цару нашему, Слава страдањима Твојима; Хвалите Господа уз трубе, хвалите Га уз гусле", и друге.

Приметна је, најзад, *стиховна ритмичка организација* тестова *Окиџоиха*. У првој стихире трећег гласа, после стиха 141 псалма, читамо: "*Крстиом Твојим Христие Сјасе срушена је смрти, уништиена премоћ ђавола; илеме људско вера сјасаба и свагда Ти приноси тјесму...*" И без посебног истицања у читању, осећа се *ипрохејски ритам*. Ово је свакако утицај интерполација, јер у другом стиху 141 псалма звучи дактилски ритам: "*Нека се усјраби молитва моја као кад прег Тобом...*"

Треба истаћи да би анализа текстова на старословенском језику српске редакције дала изворнији и богатији утицај о мелодиозности пјесама *Окиџоиха*. Примера ради, наводимо: "Страстију твоєю Христие. Страстей свободихомсе. И ваксением твоим из тлена избавихомсе. Господи, слава тебе". И у почетном и у другом стиху запажамо *риму* и *алиџерацију*. Глаголски облици *свободихомсе* и *избавихомсе* формирају правилну риму - на крају стихова. Апострофа "Господи, слава тебе" звучи као завршни акорд.

Тропар Богородици гласи: "Славитсе песн всякая премудрих и *похвальная*. Деви и матреи Божији *приносима*. Ибо слави бист сия храм пребожествени. Ю же достојно славим". И овде глаголски облици остварују римовање. У првом и другом стиху сазвучни су *всякая, похваальная и приносима*. Најзад, реч *слава* и њени деривати понављају се три пута, и што је важније, као иницијална и финална реч; тиме је песник створио фигуру *ипрстиена*.

Међутим, музика речи очувана је и у преводу, као резултат блискости црквенословенског и српског језика.

Испитивање *Окиџоиха* и налази воде следећим закључцима: Творци његових молитава и песама били су теолози, мудри владари, црквени поглавари, смерни монаси, али свима је заједничко - пјеснички *дар*.

Неки од њих тај епитет имају и у имену: Јосиф пјесмопјевац. У богослужењу, уз молитве служе и акатисти антифони, ирмоси, прокимени, стихире и тропари. У *Азбучнику* Ђорђе Трифуновић све их назива "црквене песме". У антифону, прокимену и стихире увек је инкорпориран стих из псалама. Тај стих је њихов *мотивски нуклеус*, а што је засновано на псалму такође је пјесма, јер плод не може бити нешто друго од сје-

мена. У свим текстовима *Окѡиоиха* откривамо готово целу парадигму песничких фигура, од епитета, поређења и метафоре до градације, контраста, хиперболе и симбола. И лирске паралелизме од анафоре и епифоре до алитерације и асонанце. Текстове *Окѡиоиха* карактерише упадљива оријентација на појање, што није својство прозе него поезије. У текстовима при читању, а поготову у појању, осећају се ритмичке целине, а ритам је уз риму најбитнији дистинктивни знак стиховног казивања. И најзад, језик сваког књижевног дјела, иако је комуникација са читаоцем, разликује се од разговорног оријентацијом на *лејоѡиу израза*. Текстови *Окѡиоиха*, међутим, нису комуникација са паством, већ са Богом. Отуда је у њима избор лексики још сублимнији, а трагање за експресивним изразом интензивније, јер су пјесници били људи дубоке вјере, зато и посебног психолошко-инспиративног стања у тренуцима стварања.

Дакле, сва показана својства садржаја *Окѡиоиха* откривају да је збирка пјесама о актуелној тематици и мотивици једне далеке епохе. Међутим, у научном третману ово дјело полаже право на равноправност са остварењима савремене умјетности. Јер свака поезија је дуговјечна.

Милосав Бабович

ОКТОИХ ЦРНОЕВИЧЕЙ - СБОРНИК СТИХОТВОРЕНИЙ ХРИСТИАНСКОЙ МОТИВИКИ

Резюме

В литературоведении о инкунабулах принята трактовка *Октоиха*, главным образом, как литургической книги, богатой иллюстрациями и образцового шрифта. Весьма редко обращалось должное внимание на *Октоих*, како литературное произведение.

В *Словаресербских средневековых литературных терминов*, определяя понятие *октоих*, Г. Трифунович указывает на то, что "содержание октоиха составляют части богослужения в течение недели", и "сочинения некоторых византийских поэтов". Епископ екатеринбургский, Модест, в книге *О церковном Октоихе*, называет Октоих "первой песенной книгой в христианской литергике". Однако у обоих исследователей отсутствует анализ содержания *Октоиха* в аспекте поэтики.

В докладе *Поэзия христианско-православной мотивики в Октоихе* зачитанном на Международном симпозиуме об *Октоихе* и типографии Црноевичей, особое внимание уделяется

имено художественности этого средневекового церковного памятника и проводится анализ текста, ведущий к выводу что это не только богослужбная книга а и *сборник стихотворений*. Доказательством этому служат три факта: стихири, ирмосы, тропари, акафисты, преимущественно тематически исходят из *Псалмов* царя Давида и подржают их стилю; в их текстах налицо почти целая парадигма тропов, известная средневековой риторике; наконец, рифма и ритм выявляют стиховную структуру текстов.

Аналитический уровень доклада раскрывает процес *преображения теологических догматов в поэтические творения*, в чем и состоит одно и существенных качест в *Октоиха*.